

Geachte Kamercommissie Binnenlandse Zaken,

Naar aanleiding van de door de Tweede Kamer aangenomen motie te onderzoeken of een Nederlands Architectuurinstituut kan terugkeren, heeft U mij gevraagd een bijdrage te leveren aan uw beraadslaging. Als voormalig, en tevens laatste directeur van het Nederlands Architectuurinstituut (NAi), ben ik daartoe uiteraard bereid.

In uw schriftelijke uitnodiging voor een rondetafelgesprek op a.s. woensdag 6 september, is het onderwerp inmiddels verbreed tot architectuurbeleid in het algemeen, en zelfs tot de rol van architectuur in de volkshuisvesting en ruimtelijke ontwikkeling van Nederland. Kwesties die diepere reflectie behoeven dan wat praktisch advies.

Laat ik mijn inbreng daarom in drie afzonderlijke punten formuleren.

1. De maatschappelijke status van architectuur
2. De rol van de architect
3. Een plek voor het stimuleren en viëren van zowel die positie als die rol.

Voor elk geef ik kort aan wat de Kamer zou kunnen doen om de situatie te verbeteren.

1. Oorzakelijke analyses van het verlies aan maatschappelijke status en relevantie van de architectuur zijn er genoeg. Een vaak genoemde reden is de teloorgang der ideologieën, die er ooit voor zorgden dat architectuur uitdrukking kon geven aan een groot, vaak beschavend of emanciperend verhaal. De eerste helft van de twintigste eeuw, die vaak wordt genoemd als hoogtij van zulke sociaal bewogen architectuur, was ook de tijd van verzuiling tot enkele grote cultuurpolitieke blokken. Het einde van de verzuiling was ook het begin van een grote politieke versnippering, waarin geen enkele ideologische hoofdstroom nog aanspraak kon maken op culturele legitimiteit. Architectuur, die het moet hebben van grote investeringen en duidelijke politieke keuzes, heeft het in dat versnipperde landschap per definitie moeilijk.

Een tweede reden, niet geheel los van de eerste, is de opmars van het marktdenken, waarin ook culturele waarde zich uiteindelijk moet verantwoorden vanuit een monetair motief. Wie kostenreductie en rendementsverhoging vooropstelt, zal de

architectuur, begrepen als het maken van mooie gebouwen, al snel wantrouwen.

Een derde belangrijke reden is de voortschrijdende digitalisering die de communicatieve functie van de architectuur als cultuurmedium minder prominent heeft gemaakt.

De Tweede Kamer, zelf onderhevig aan vergaande politieke fragmentatie, kan weinig aan deze robuuste historische tendensen doen. Tenzij zij erin slaagt voor architectuur een list te verzinnen die buiten het politieke spectrum valt. Het in 2012 in een fusie opgegangene NAI was zo'n **list**, bedacht als antwoord op de grote "bruteringsoperatie" die de privatisering van de wooncorporaties bezegelde. Zo kon er toch, via de cultuursector, een ambitieuze bouwcultuur worden gestimuleerd. Is er, anno 2023, nog, of weer zo'n list mogelijk? Gelet op de existentiële ecologische kwesties waar we voor staan, zou dat bijvoorbeeld kunnen bestaan uit de selectie van enkele nieuwe nationale **voorbeeldprojecten** waarin een duurzame en zelfs generatieve architectuur leidend moet zijn.

2. Wat is gezegd over de status van architectuur, kan per consequentie ook worden gezegd over de rol van de architect. Als architectuur noch als bijdrage aan emancipatie wordt gezien, noch als uitdrukkingsvorm van een belangrijke maatschappelijke hoofdstroom, verliest ook de ontwerper van architectuur in aanzien. Hij of zij verliest misschien niet het creatief vermogen bijzondere gebouwen en andere ruimtelijke constellaties te bedenken, maar wel de machtsmiddelen om deze te realiseren. Wanneer opdrachtgevers anonieme organisaties worden, onderhevig aan andere vormen van governance en vergaande juridisering, of wanneer ze primair opereren ten voordele van anonieme aandeelhouders en stakeholders, of wanneer aanbestedingen procedureel worden dichtgetimmerd, wordt de architectuur de marge ontnomen creatieve risico's te nemen en dus de kans blij te verrassen.

Er zijn ook meer intrinsieke redenen aan te voeren voor de marginalisatie van de architect in het bouwproces. Specialisering en rationalisering, vaak aanvankelijk gestimuleerd als vormen van methodologische vooruitgang, leiden ook tot steeds meer experts in een keten die steeds langer wordt, met navenante verwatering van het creatieve aspect. Digitalisering en vrije verbeelding staan

door een overmatig vertrouwen in algoritmen en bouwcatalogi in ontwerpprogramma's ook op een gespannen voet.

De Tweede Kamer kan weinig inbrengen tegen voornoemde krachten der modernisering. Tenzij zij focust op haar primaire rol van wetgever, en langs die weg de rol van de architect versterkt. De huidige **Rijksbouwmeester** heeft daartoe een aantal ideeën gelanceerd die interessante aanknopingspunten bieden.

Aanbestedingsregels, toezicht op kwaliteitshandhaving, licenties, vergunningstelsels, bouwbesluiten en zo meer, kunnen alle worden getoetst aan het architectuurcriterium. U heeft daartoe de middelen in handen. Maar wellicht zou u die Rijksbouwmeester zelf weer in ere kunnen herstellen en de middelen geven om meer te zijn dan de bouwconsultant die hij of zij de laatste jaren geworden is.

3. Resteert de vraag waar deze bijdrage mee begon: kan er opnieuw een podium en culturele instelling komen die de architectuur een prominente culturele stem geeft en daarmee, hopelijk, een kwaliteitsimpuls geeft aan "de architectonische dimensie" van de cultuur"? Iets breder gesteld: kan er door de overheid een ambitieus architectuurklimaat worden gecultiveerd?

Als oud directeur van het NAI kan ik u vertellen: u hoeft daarvoor niet lang zoeken. Zo'n plek was er al, en is er in principe nog steeds. Zelfs staatsecretaris Halbe Zijlstra, verantwoordelijk voor de fusie van het NAI met twee andere instellingen ten behoeve van een platform voor de "creatieve industrie", noemde in de brief waarin hij zijn voornemen uitte reeds basisvoorwaarden waaronder deze ingreep zou moeten plaatsvinden. Ik citeer:

(<https://zoek.officiëlebekeendmakingen.nl/kst-32820-1.html>):

"Uitgangspunt is dat de kracht en de sterke merken van de instellingen behouden blijven, net als de zichtbaarheid van de afzonderlijke disciplines architectuur, vormgeving en nieuwe media."

De fusiepartijen werkten in 2012 aan een beleidsplan waarin deze zaken werden gewaarborgd terwijl er op maatschappelijke en culturele ambities niet werd ingeleverd. (zie hiervoor

<https://docplayer.nl/4324148-Creativiteit-als-noodzaak-beleidsplan-2013-2016-van-het-nederlands-instituut-voor-architectuur-design-en-e-cultuur.html>) De Raad voor Cultuur keurde

dit plan goed. Helaas is het grote afdrijven pas begonnen nadat de fusie rond was, subsidie veiliggesteld, en instellingsdirecteuren vertrokken. Het instituut koos een nieuwe naam, en wel zonder onderwerp. De samenwerking met, en ondersteuning door het toenmalige Ministerie van Infrastructuur en Milieu (IenM), werd stopgezet, waarmee de directe link met de actuele bouwopgave, en jarenlang kader voor het stimuleren van het vakdebat, verviel. Ook anderszins werd opgebouwd museaal, disciplinair en cultureel kapitaal bewust terzijde geschoven omwille van een nieuwe institutionele identiteit waarover ik het oordeel uiteraard aan anderen laat. Maar gelet op de reden waarom deze bijeenkomst is belegd, de toekomst van de bouwkwaliteit van Nederland, moet wel worden vermeld hoe het verleden van die bouwkwaliteit, over vele decennia bijeengebracht in de Rijkscollectie voor Architectuur en Stedenbouw, waar beheer, behoud en inspiratie in samenkomen, als gevolg van langdurige onderwaardering binnen de organisatie, de centrale rol voor de vakgemeenschap aan het verliezen is. Heeft dit archief en deze collectie nog wel het mandaat en de middelen, maar vooral de inhoudelijke visie om waar te blijven maken wat zij vanaf het begin is geweest: de cultuurpolitieke sine qua non van de hele onderneming. Het zou in dat verband ook raadzaam zijn daarvoor eens enkele prominente stemmen uit het architectuurveld te horen.

Terug naar het advies aan de Kamer, het zou een koud kunstje zijn eens te kijken wat er van de afspraken uit 2012 is terecht gekomen, temeer omdat de eindverantwoordelijke OCW-ambtenaar van toen, nu voorzitter van de Raad van Toezicht van HNI is. Gezien de inspanningen (en offers) die ik zelf getroostte om de afgedwongen fusie toch te laten slagen, kijk ik het resultaat van zo'n **evaluatie**, ook zonder commentaar, met belangstelling tegemoet. Maar met nog veel meer belangstelling kijk ik uit naar wat voor mooie dingen de **huidige directie** met de uitkomsten van zo'n onderzoek kan gaan doen.

Hoogachtend,

Ole Bouman